

Poliitiliste karikatuuride näituse ja auhindade lugu

Aare Kasemets (RiTo 1), Riigikogu Kantselei

Huumor öeldakse olevat väga demokraatlik.

Naerma sundida ei saa. Naeru ära keelata ka mitte.

Harald Peep

I. Ajalugu

Sündmustel ja asjadel on oma algus, kust neid hakatakse mäletama. 2000. aasta poliitiliste karikatuuride näituse (kokku 1823 pilti!) ja parimate tunnustamise idee sai avaldatud Riigikogu Toimetiste esinumbri artiklis "Eesti poliitiline karikatuur: heatahtlikust huumorist salvava satiirini" – seda koos karikatuurivalikuga aastatest 1907–1999.¹ Lõik artikli lõpust: *Kuidas edasi? Aastal 2000 teeb Rahvusraamatukogu RiTo toimetuskolleegiumi tellimisel koopiad kõikidest Postimehe, Päevalehe, Eesti Ekspressi, Maalehe, Äripäeva ja Sõnumilehe arvamuskülgede karikatuuridest, mille põhjal üks auväärne sõltumatu kogu valib.....* Lisaks nimetatud ajalehtedele võeti juurde veel Sirp, Molodjož Estonii, Estonija ja ajakiri Pikker. Nii näituse kui ka Varia artikli idee ise pärineb aga Tartu Ülikooli ajakirjandusosakonna seminaridest 1989–1990, kus prof Harald Peep (1931–1998) tegi sissejuhatuse koomilisse eesti kirjanduses ja elus. Seega, kui keegi soovib kunagi ajaloolisi ajendeid leida ning mõista, siis võiks peale filmide ja kirjanduse vaatleja tuntud lausungi "Otsi naist!" kasutusele võtta ka lausungi "Otsi kooli!".

II. Ühiskondlik hindamiskomisjon kogunes ja mõtles *Mis on poliitiline karikatuur?*

Komisjon kogunes esimest korda 2000. a 8. mail Toompea lossis ja viimast korda 2001. a 15. jaanuaril Rahvusraamatukogus. Komisjoni kuulusid füüsiliselt või virtuaalselt: Heinz Valk (eeskõneleja), Peeter Olesk (ase-eeskõneleja, Riigikogu liige), Jüri Paet (Pikker), Ralf R. Parve (Riigikogu Kantselei), Kersti Tiik ja Tiiu Laur (Rahvusraamatukogu), Ülo Kaevats (Eesti Entsüklopeedia, RiTo kolleegium), Tõnu Tender ja Eiki Berg (Tartu Ülikool); Merle Helbe ja Kaimo Käärman (Vabatahtlike Keskus) ja Aare Kasemets (Riigikogu Kantselei, RiTo).

Komisjon määratles ennekõike Peeter Oleski suu läbi poliitilise karikatuurina pilapilte, kus näeb:

- a) poliitikut, poliitilist parteid või poliitiliste eesmärkidega valitsusvälist organisatsiooni;
- b) poliitilist probleemi rahvusvahelisel, riiklikul või kohalikul tasandil;
- c) allegooriat, mis on poliitiliselt tõlgendatav (aga kui tõlgendamisel tekib küsimusi, siis komisjon arutab ja otsustab, mis "on või ei ole poliitiliselt tõlgendatav").

Karikatuuride vaatlemisel ei heidetud kõrvale ka koomilise 9–pallist hindamismalli.

Sellel üheksasel skaalal on võimalik määratleda ka poliitika ning poliitikutega seotud pilapilte.

Huumor – *kõige leebem nalja vorm, see on mõistev, andestav, sõbralikult õlale patsutav, nagu öeldes "juhtub kõigil" või "eks me kõik oleme ju vahel veidike tobedad". Huumor ei halvusta.*

Naljatus – *mitteagressiivne ja pisut ennastimetlev "roosiokas", sageli seotud peene ninanipsuga kellegi või millegi pihta. Naljatatakse sõprade keskel, aga veelgi meelsamini visatakse nalja meie maiste jumalate üle poliitika-, kultuuri- või majandusareenidel.*

Burlesk – *külanali. Burlesk tähistab nalja- ja naeru-uurijate skaalal lamedat nalja – keegi purjutaja kukkus porilompi ja astus rehale, keegi sai valimisplakatil sarvekandjaks jms.*

Pilge – *juba otse mõne inimese või grupi pihta sihitud naljanool, kus teravus sees – pilgatavat alandav ja naerukspanev suhtumisväljendus.*

Iroonia – *peen pilge, kus sõnade igapäevatähendusele antakse uus, sageli vastupidine tähendus.*

Grotesk – *koomilisel naljaskaalal ainuke, mis on lähedases suguluses traagilise, ülevaga.*

Must huumor – *pisut praaliv ja ennast julgustav must huumor demonstreerib hirmust, haigusest või valust üleolekut. Traagilist kujutatakse kerglaselt või lihtsameelselt.*

Sarkasm – *õel ja liialdav pilge, mis püüab vastast vaimselt kahjustada kas või ülekohtuselt ja teisejärguliste tunnuste suurekspuhumise teel. Sarkastiline nali mõnitab "sihtmärki".*

Satiir – *kõige mõrtsuklikum koomiline žanr, kus "paljastatakse vastaste läbinisti pahelist olemust". Satiiri aluseks on sageli vihkamine, mis väljendub ühiskondlike nähtuste ning nendega seostatud inimeste teravas mõnitamises. Igasuguste sõdade ajal on populaarne rindelehtedes.*

Komisjoni valikud olid rasked (vt lisa 1) ja on kohtus vaidlustatavad, kuid sellele vaatamata loodame, et mõni 1001-tahulist poliitikat jälgiv vabatahtlike ühendus julgeb teha 2002. aasta karikatuurisaagist näituse ja leiab võimaluse karikaturistide tunnustamiseks aastal 2003?

III. Eesti karikaturistide lemmikpoliitikud ja –sümbolid aastal 2000

1. Lemmikpoliitikud trükipressi karikatuuridel

Alljärgnevasse edetabelisse (tabel 1) kantud poliitikud ja nende karikatuuridel esinemise sagedus on saadud kõiki Riigikogu Toimetiste ja Rahvusraamatukogu korraldatud karikatuurinäitusel eksponeeritud 1823 pilti vaadates. Vaatajad olid Eesti Vabatahtlike Keskuse tegijad.² Vabatahtlikud tunnistasid, et poliitikute leidmine näo ja nime järgi nii

suure hulga piltide seast polnud kerge ning võis juhtuda, et mõnedki jäid leidmata. Sellele aitasid kaasa ka karikaturistid, kes näojoonte asemel rõhutavad tihti muid jooni. Lisaks arvasid vabatahtlikud, et paljud poliitikud olid kujutatud mõne looma nahas või muu sümbolina (vt tabel 2), mistõttu oli piltide kõrval olevaid artikleid lugemata kõiki piltidel leiduvaid–peituvaid poliitikuid võimatu leida. Vähemasti üks kord äratuntud poliitikute edetabel on järgmine.

Tabel 1

Kordade arv	Poliitik
35	Mart Laar
33	Lennart Meri
24	Edgar Savisaar
11	Mihkel Pärnoja
7	Siim Kallas
6	Jüri Möis
4	Signe Kivi
3	Toivo Asmer, Annika Laas, Tõnu Kauba, Vladimir Putin
1–2	Villu Reiljan, Jaana Padrik, Rein Voog, Olev Raju, Tõnis Lukas, Eiki Nestor, Tiit Toomsalu, Toivo Jürgenson, George Bush, Bill Clinton, Gerhard Schröder, Romano Prodi, Tarja Halonen jt

Allikas: Eesti Vabatahtlike Keskus – www.ngo.ee.

P.S. Vabatahtlikud poliitikavaatlejad tunnistasid vabatahtlikult ka seda, et Riigikogu, valitsuse ning kohaliku omavalitsuse poliitilist kööki tundmata oli peale tuntud Riigikogu liikmete ja ministrite sageli väga raske mõistatada, kes avaliku elu tegelastest on veel poliitikas kaasa mängiv tegelane ja kes mitte. Olgu siin nt toodud ETV tegelased Toomas Lepp ja Aare Urm, Eesti Olümpiakomitee juht Tiit Nuudi, vennad Voikad, endine Teede- ja Sideministeeriumi kantsler Ruth Martin, Eesti Panga mehed Vahur Kraft ja Vello Vensel, euromees Alar Streimann, diplomaat Aleksandr Gluhhov, talurahvast Toompeale toonud või seda takistanud härrad Sõrra ja Nurm, ametiühinguliider Kadi Pärnits või Erki Nool, Tõnu Kaljuste, Robert Lepikson, Priit Kama, Jaan Kross, Indrek Pertelson, Eda-Ines Etti, Meelis Lao jpt.

NB! Suurema segaduse ärahoidmiseks otsustati need poliitikutega rohkem või vähem suhtlevad meediategelased tabelist välja jätta. Teine asi, mida vabatahtlikud vaatlejad ei

sõandanud hinnata, oli naljapiltidel kujutatud tegelaste (kon)tekst ja "nalja kangusaste" huumorist ... satiirini.³

2. Lemmiksümbolid ja –loomad Eesti trükipressi karikatuuridel

Teatavasti on juba vanad eestlased armastanud mõistujutte ning loomamuinasjutud on levinud rahvapärimuse vorme. Ka karikaturistid loovad kaasaegset rahvapärimust.

Alljärgnev karikaturistide enim kasutatud kujundite edetabel on koostatud samal viisil kui eeltoodud poliitikute edetabel. Kõik loomad–linnud ja teised suuremad mütolooilised tegelaskujundid (Tartu Vaim, Euroopa Liit, Riigikogu, Pensionisambad, Maksumäärad jt) on kokku loetud nagu mullusel Eesti rahvaloendusel (2 pilti Rahvaloendusest on ka 101 seas).

Tabel 2

Esinemissagedus	Nimetus
20	Euroopa Liidu võimusümbolika: tähed jm märgid
17	Toompea loss = Riigikogu hoone (Eesti võimusümbolika) ⁴
9	Riigieelarvesiga ja/või säästupõrsas
6	Jõulu- või näärivana
4	Pensionisambad (kuni 3)
2	Tartu Vaim; Tallinna Kilud; Vana Toomas; Suitsupääsuke
...	Jm ⁵
<i>Loomad:</i>	
13	Lehm(ad), Karu(d)
9	Orav
7	Kass; Kana + Kukk
5	Hoiuaukuta Siga või Sead; Põder
4	Jänes
3	Koer

Esindatud olid ka härg, jäär/lammas, vares, rott, kala, tigu, hunt, öökull, rebane, mesilane, hobune, mammut, elevant, eesel, dinosaurused ja loomulikult lõvikutsikad. Erakondlikke kalduvusi oli üksnes oraval, elevantil ja eeslil – kahel eelnimetatul ja karudel, põtradel ning räimel oli ka välispoliitilisi kalduvusi. Arvestades maaelulist miljööd nt erastatava Eesti

Raudtee ääres, võib teatud mööndustega oletada, et mõnigi karikaturist kujutab poliitilisi ja majanduslikke sündmusi jälgivaid Lehmi, Sigu või Lambaid eesti rahvaks, kes ju veel ajalooliselt maarahvaks jäänud.

Peab tunnistama, et vaatamata korraldajate soovitud kodanikeühiskonna kajastamise vaatlusele ei õnnestunud vabatahtlikel karikatuuridelt kõrgeima võimu kandjat – rahvast – just sageli leida. Mõne pildi peal oli rahvas jätnud sussid Toompea lossi ette, et ministrid sinna midagi head paneks, kord olid nad kujutatud hangude ja vikatitega Villu Reiljani selja taha, kord esindas rahvast grupp loosungitega pensionäre. Sagedasti esitati rahva arvamust ka külainimeste, politseinike, taksojuhtide, paadialuste või siis naabrivalve sildi all kapis oleva naabrimehe suu läbi – viimane meeldis vabatahtlikele eriti (eripreemia!). Seega on Eesti 2000. aasta karikatuurialugu enamasti aktiivsete üksikkodanike ajalugu ja häälekast kodanikeühiskonnast on veel veidi vara rääkida. Suuri sümboleid vabariiklikes lehtedes vaadeldes näeme aga seda, et Euroopa Liidu tähed ja nimi hakkavad juba Pikka Hermannini ning murumütsis rahvuslasi üles kaaluma.

Kui teie seda ei usu, siis vaadake ise 1823 karikatuuri üle – hea nali parandab tervist ja oma silm on kuningas!

IV. Rahvusraamatukogus 2.–9. jaanuarini toimunud rahvaküsitlus

Kokku laekus Eesti ajakirjanduses 2000. a avaldatud karikatuuride hindamise hääletuskasti 86 ankeeti, millest Eesti Vabatahtlike Keskuse valimiskomisjon sai lugeda kõlblikuks 48 ankeeti. Suurem osa ankeete langes välja seetõttu, et karikatuuride hindajad polnud küsitluslehel (lk 1) numbri juures märkinud ajalehe/ajakirja nime.

Kokku oli 48 ankeedi täitnud inimest ära märkinud 202 pilti = 2 x 101, kuid hämmastaval kombel need 202 valikut reeglina omavahel ei kattunud. Seega võib väikeste eranditega väita, et niipalju kui oli karikatuuride vaatajaid ja valijaid, niipalju oli ka erinevaid arvamusi ja eelistusi. Tundub, et Eesti ühiskonnas teevad erinevatele inimestele nalja väga erinevad asjad ja karikatuur, mis paneb ühe naerma või muhelema, võib jätta teise külmaks. See võib tähendada kahte asja. Hea nalja mõõdupuud polegi Eestis praegu olemas?! Kui nii, siis pole naljameeste leib kerge: igaüks naerab ise asjade üle ja naer lahutab, mitte ei ühenda inimesi?!

Rahvaküsitluse neljaks paremaks teoseks 2000. a poliitiliste sündmuste kujutamisel osutusid esinemissageduse järjekorras:

1. Aimar Juuse – ETV erastamisnupp telekapuldil – Äripäev, 18.01.00 (48-st 5 nimetas),
2. Hillar Mets – Vendade Voitkade lahkumine metsast – Eesti Päevaleht, 08.03.00 (48-st 4 nimetas),
3. Ants Kasesalu – Kivi läheb rahvaloendusele – Maaleht, 13.04.00 (48-st 4 nimetas),
4. Aimar Juuse – Helistan pärast tagasi! – Äripäev, 07.09.00 (48-st 4 nimetas).

Seega kuulub rahva lemmiku tiitel 1823 pildiga näituselt Aimar Juusele. Rahva valik vihjab teleri kui konkureeriva meediakanali rollile – suurem osa Eesti rahvast vaatleb poliitilist areeni televisiooni vahendusel.⁶

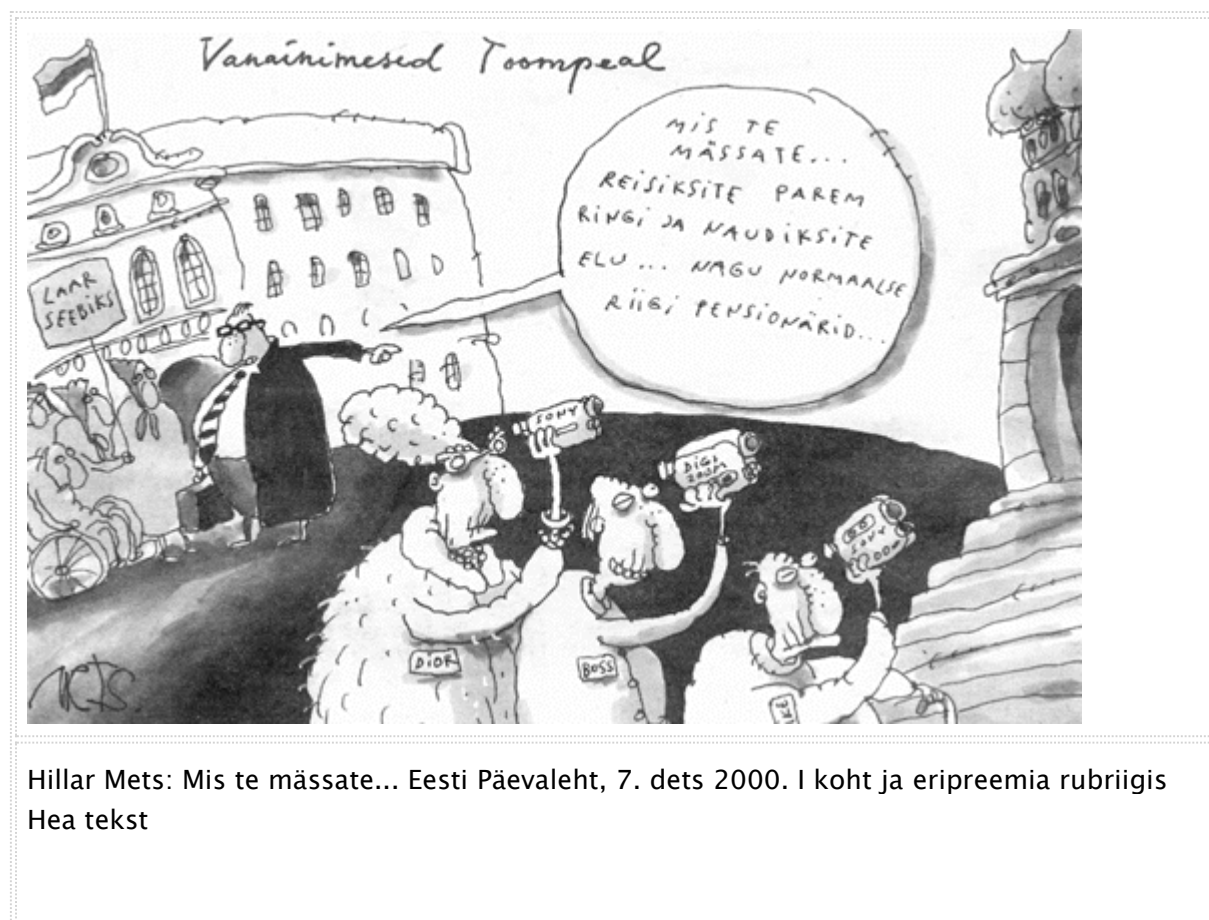
Olgu siinkohal tõe huvides märgitud, et rahvaküsitluse andmeid vaadeldes ilmnes kahjuks ka "jalgadega hääletamise sündroom" – kõige sagedamini on äramärkimist leidnud vahetult hääletuskasti ning küsitluslehtede lähedal olnud Eesti Päevaleht, Äripäev ja Eesti Ekspress.

Nagu varem lubatud, loositi rahvaküsitlusel osalenute ning oma nime ja kontaktandmed jättnute (48) vahel välja *kolm*, kes saavad postiga Riigikogu Toimetiste käesoleva numbri koos karikatuurivõistluse looga – teised peavad vist leppima raamatukogu või Interneti versiooniga,⁷ sest RiTo trükiversioon on praegu väike ja seda levitatakse turumajanduse reegleid ignoreerides riigiasutustes, kõrgkoolides, omavalitsustes, saatkondades ja kodanikuõpetuse õpetajate vahendusel ka koolides tasuta.

NB! Mõned karikatuurinäitusel käinud õpetajad leidsid, et karikatuuride abil saab edukalt õpetada Eesti ajalugu. Mõni pisike naljapilt võib rääkida rohkem kui pikk tõsine peatükk ajalooraamatus.

2000. aasta parimad poliitilised karikatuurid

Hindamiskomisjoni protokoll: 15.01.2001

Urmas Nemvalts ja Ove Maidla: NATO liigutav lehvitus. Postimehe Arter, 15. jaan 2000.
II koht ja eripreemia rubriigis NATO

Hugo Hiibus: Tühjendusmüük. Pikker, aug 2000. III koht ja II koht rubriigis Erastamine

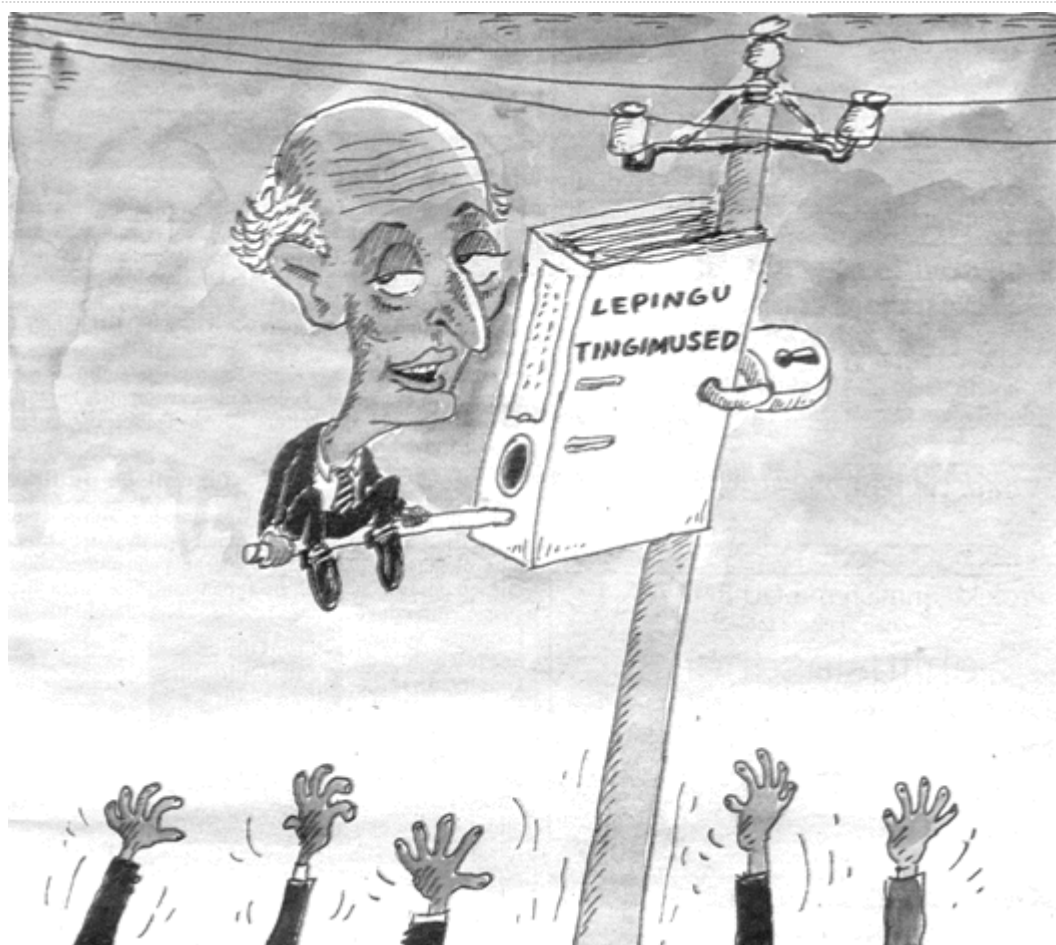
Aimar Juuse: ETV erastamisnupp telekapuldil. Äripäev, 18. jaan 2000. Rahva lemmik.

Kuulo Vahter: Nädala nägu – J. Kert. Eesti Päevaleht, 8. juuli 2000. Eripreemia rubriigis Riigikaitse

Kuulo Vahter: Laari ajalootund Gluhhovile. Eesti Päevaleht, 5. veebr 2000. Eripreemia rubriigis Sõbralikud naaberriigid

Aimar Juuse: Pärnoja oksal NRG lepinguga – Riigikogu kätte ei anna. Äripäev, 9. aug 2000.
Eripreemia rubriigis Erastamine

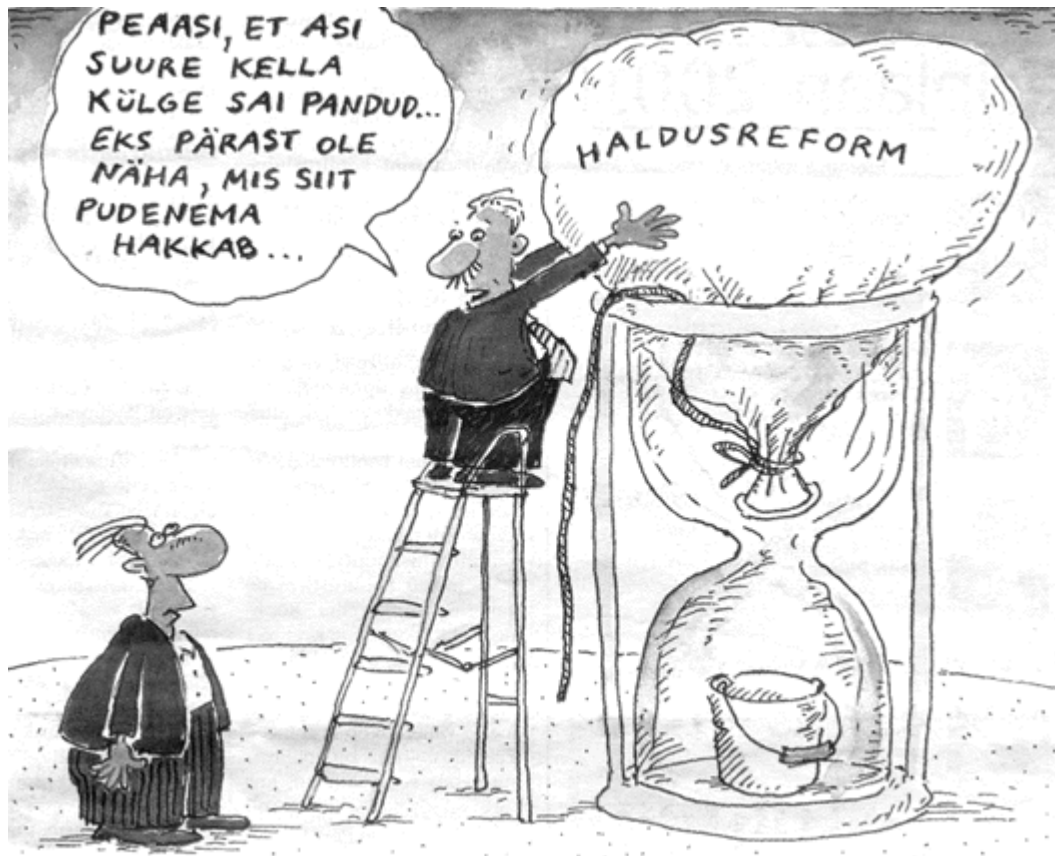
Tundmatu autor: AIDS. Molodjož Estonii, 17. nov 2000. Eripreemia rubriigis Sotsiaalprobleemid

Urmas Nemvalts: Naabrivalve. Postimees, 6. mai 2000.
Vabatahtlike lemmik, eripreemia rubriigis Kampaania

Urmas Nemvalts: Eelarvesiga – Siim Kallas ajab poliitikute lemmikloomade Riigikokku.
Postimees, 18. jaan 2000. Eripreemia rubriigis Lemmikloom

Aimar Juuse: Peaasi, et asi sai suure kella külge pandud. Äripäev, 12. sept 2000.
Eripreemia rubriigis Haldusreform

Urmas Nemvalts: Valitsus Kadaka turul. Postimees, 6. dets 2000.
Eripreemia rubriigis Valitsemise raske töö

Urmas Nemvalts: Kuidas ta ikka... Postimees, 18. veebr 2000. Eripreemia Raske töö Riigikogus

Urmas Nemvalts: Kui sa ... /sõnad hällilapsele/. Postimees, 25. sept 2000. Eripreemia rubriigis Integratsioon

Aivar Juhanson: Tõnu Kaljuste. Eesti Ekspress, 31. aug 2000. Eripreemia rubriigis Kunstiline tase

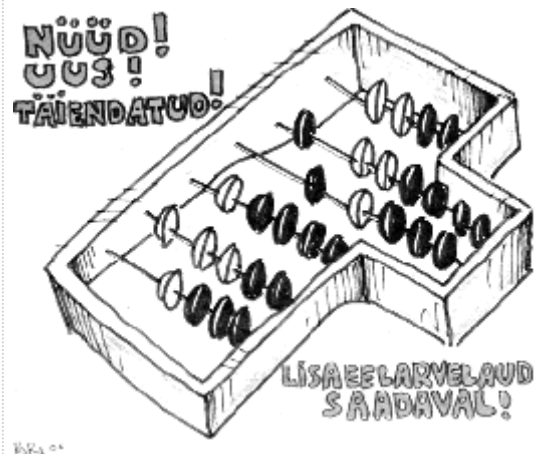
Heiki Ernits: Riigi võrra rikkam... Eesti Ekspress, 23. nov 2000. Eripreemia rubriigis Kodanikupäev

Urmas Nemvalts: Kalamees Nizzast. Postimees, 12. dets 2000. Eripreemia rubriigis Euroopa Liit

Heiki Ernits: Savisaar – 50 aastat tegevust.
Eesti Ekspress, 1. juuni 2000.
Eripreemia rubriigis Persoonid

Andres Varustin: Lisaeelarvelaud. Äripäev, 5. juuli 2000. Eripreemia rubriigis Riigieelarve

Heiki Ernits: Suur mudaloopimine poliitikas on viinud selleni, et keegi enam ei saa aru, mis vahe on koalitsioonil ja opositsioonil. Eesti Ekspress, 2. nov 2000.
Eripreemia rubriigis Koalitsioon ja opositsioon

Karikaturistide lemmikpoliitikud aastal 2000: M. Laar, L. Meri, E. Savisaar.

Hindamiskomisjon tänab kõiki häid karikaturiste, ajakirjanikke ja silmapaistvaid poliitikuid, tänu kellele poliitiliste karikatuuride näitus ja selle saagi hindamine sai toimuda! Eraldi soovime tänada ka Eesti Vabatahtlike Keskust, kelle vabatahtlikud 1823 pilapildi vaatluste põhjal statistikat kokku löid, ja samuti täname Rahvusraamatukogu seinu ja peret, et nad kõik karikatuurid välja kannatasid.

Auhinnalaud ja hindamiskomisjoni liikmed Kersti Tiik ja Aare Kasemets küsivad eeskõnelevalt Heinz Valgult ja vabatahtlikult Andres Siplaselt, kelle auhinnakotti võiks sattuda lasteraamat "Me käisime seaduste mäel".

Tõsised karikaturistid, keda lehelugejad harva näo järgi tunnevad. Vasakult: Hugo Hiibus, Kuulo Vahter, Heiki Ernits, Aivar Juhanson, Margus Mets, Urmas Nemvalts

(vaatab maha, sest sai kõige rohkem eripreemiaid) ja Aimar Juuse.
Teet Malsroosi fotod

Märkused

1. Vt Eesti poliitiline karikatuur: heatahtlikust huumorist salvava satiirini. – Riigikogu Toimetised 1, 2000, lk 286–297: <http://www.riigikogu.ee/rva/toimetised> -> rubriik Varia.
2. Karikatuure vaatasid ja lugesid Eesti Vabatahtlike Keskuse (EVK) vabatahtlikud: Kaimo Käärmann, Viola Murd, Ene Orumaa, Eva Tiitus ja Tanel Mitt, neid abistasid Andres Siplane, Aare Kasemets ja Merle Helbe. Eesti Mittetulundusühingute ja Sihtasutuste Liidu EVK-projekti kohta lisainfo projektijuhilt e-post: merleh@ngo.ee ja koduleheküljelt: www.ngo.ee.
3. Vt viide 1.
4. Riigikogu jagas Toompea lossi ja Pikka Hermannii Vabariigi Valitsusega 2000. a varasügiseni, mil Mart Laar lahkus. See fakt külvas aasta lõpus segadust ka Lossi platsi demonstrantides, kes peaministrit ootasid.
5. Teadmiseks poliitilise karikatuuri uurijatele kõrgkoolides ja kodanikeühendustes – kõik 1823 karikatuuri on huvilistele säilitatud Rahvusraamatukogu arhiivis. Huvilistel kontakteeruda e-postiga: expo@nlib.ee.
6. Sotsioloogilised uuringud näitavad, et meediakanalitest on televisioon rahva seas esikohal (ajalehti ei jõua kõik tellida), kuid poliitiliste telenaljade analüüsi põld seisab seni söötis ja kellele-millele seal pihta (või mööda) pannakse, on täpselt teadmata. Mõnigi Kreisiraadio jm meediategija valimisplakateid nägime viimati 1999. aastal kohalike omavalitsuste volikogude valimistel. See ei olnud nali – rahvas valis ära.
7. Ülevaateloo autorid loodavad, et hindamiskomisjoni aseesikõneleja Peeter Olesk ütleb RiTo veebis – www.riigikogu.ee/rva/toimetised – oma kõva sõna poliitilise karikatuuri teemadel, sest Heinz Valk andis intervjuusid ja avas näituse Rahvusaamatukogus – vabatahtlik tööjaotus.